

سواد رسانه‌ای و انشا و نگارش

فرزانه قضاوی

دانشجوی دکترای زبان و ادبیات فارسی
و دبیر ادبیات فارسی دبیرستان‌های اصفهان

چکیده

فضای دانش‌آموزی امروز سرشار از رسانه‌ها و به تبع آن اشباع از اطلاعات گوناگون و متعدد است. دانش‌آموز برای ورود به این جهان متنوع و البته پرمخاطره، به جای رسانه‌گریزی و انفعال، نیاز به کسب مهارت‌هایی دارد که مهم‌ترین آن‌ها «سواد رسانه‌ای» یا آموزش رسانه‌ای است. درس انشا یا نگارش، با جنبه‌های متنوع یادگیری خود، می‌تواند زمینه آموزشی مناسبی برای آموزش و تقویت مهارت‌های لازم در حیطه سواد رسانه‌ای باشد. مهارت‌هایی همچون نیازشناسی، مدیریت زمان، درست‌دیدن، درست‌شنیدن، تمرکز، انتخابگری آگاهانه و تفکر انتقادی. شناخت عناصر اصلی یک اثر، شناخت نظام ارزش‌ها و اعمال ارزش‌های دینی و ملی در تجزیه و تحلیل اطلاعات از عناصر مهم آموزش سواد رسانه‌ای هستند که همه یا بیشتر این مهارت‌ها از طریق درس انشا و نگارش و تمرین‌های مرتبط با آن به دانش‌آموز قابل انتقال هستند.

این مقاله می‌کوشد از این طریق و به روش تحلیلی، چگونگی انتقال مهارت‌های سواد رسانه به دانش‌آموزان را بررسی کند.

کلیدواژه‌ها: سواد رسانه‌ای، آموزش رسانه‌ای، درس انشا، یادگیری

مقدمه

در دنیای پیچیده امروز که به آن عصر اطلاعات و ارتباطات هم می‌گویند، همه ما در مواجهه با هر موضوعی به شناخت‌ها و مهارت‌هایی نیازمندیم و دو راه بیشتر پیش روی ما نیست؛ تسلیم و انفعال یا انتخابگری آگاهانه. انتخابگری آگاهانه به مهارت‌ها و

آموزش‌های خاص خود نیاز دارد که به‌خصوص در مورد کودکان و نوجوانان حساسیت بیشتری دارد. نهادهای آموزشی و کتاب‌های درسی می‌توانند در زمینه آموزش رسانه‌ای نقش پررنگی ایفا کنند. داشتن سواد رسانه‌ای دانش‌آموزان را راغب می‌سازد به جای سانسور، محرومیت رسانه‌ای یا رسانه‌گریزی، که امروزه به‌دلیل تنوع وسایل ارتباط جمعی کاری سخت یا غیرقابل مهار است، به مهارت‌هایی برای فهم بهتر دنیای رسانه مجهز شوند و روابطشان را با رسانه‌ها ارزیابی کنند و خودشان به تعریف ارزش‌ها بپردازند. آموزش سواد رسانه‌ای می‌تواند بسیاری از مشکلات و آسیب‌های حوزه رسانه مثل انواع خشونت‌ها، بزهکاری‌ها، تهاجم‌های فرهنگی و... را کاهش دهد.

در وهله اول ممکن است بر این گمان باشیم که خودمان مهارت کافی را در استفاده از رسانه‌ها داریم، اما در اینجا موضوع به تفاوت مهارت دو شناگر تازه‌کار و ماهر شبیه است. تنها شناگر ماهر است که می‌داند چگونه و با چه مهارتی باید شنا کند، تا چه عمقی می‌تواند وارد آب شود و چگونه و چه مدت باید شنا کند تا از هرگونه آسیب احتمالی در امان بماند.

تعریف سواد رسانه‌ای

سواد رسانه‌ای یک نوع درک متکی بر مهارت است که می‌توان بر اساس آن انواع رسانه‌ها را از یکدیگر تمییز داد و انواع تولیدات رسانه‌ای و محتویات آن‌ها را از یکدیگر تفکیک و شناسایی کرد (پاتر، ۱۳۸۵). البته در حوزه دانش‌آموزان می‌توان مفهوم رسانه را توسعه داد و آن را فراتر از رسانه‌های جمعی و غیرجمعی هم در نظر گرفت.

در تعریفی دیگر، سواد رسانه‌ای عبارت است از مهارت تفکر استدلالی و نقاد به نحوی که مخاطب بتواند درباره محتوای رسانه

خانواده یا دیگر گروه‌های اجتماعی را حل کند. به عبارت دیگر او خود را در مواجهه با هر نوع اطلاعاتی قرار نمی‌دهد، بلکه گزینشی عمل می‌کند. این گزینش شامل انتخاب رسانه، ساختار و محتوای اطلاعات، زبان رسانه، تناسب اطلاعات با عواملی مثل سن، جنس، شرایط خانوادگی، اجتماعی، ارزش‌های دینی، ملی و... است.

۲. مهارت کسب آگاهی نسبت به رژیم مصرف رسانه‌ای یا تعیین میزان نحوه مصرف غذای رسانه‌ای از منابع گوناگون: در این مهارت دانش‌آموز یاد می‌گیرد چه نیازهایی دارد و برای ارضای آن‌ها از چه رسانه‌هایی باید استفاده کند، همچنین یاد می‌گیرد چه میزان وقت و انرژی برای دریافت اطلاعات نیاز دارد. در واقع دانش‌آموز مهارت هزینه - فایده در به‌دست آوردن اطلاعات را فرا می‌گیرد.

۳. مهارت منبع‌یابی برای دسترسی به اطلاعات: در این مهارت دانش‌آموز یاد می‌گیرد برای پیدا کردن منبع مناسب و انتخاب آگاهانه آن باید از چه روش‌هایی استفاده کند. مهارت جست‌وجوی منابع و اطلاعات و انتخاب رسانه مناسب با نیازها، خود از مهارت‌های اصلی در طرح‌های پژوهشی است که دامنه آن تا سطح اطلاعات معمولی هم گسترش می‌یابد. دانش‌آموز باید روش‌های دسترسی به منابع امن اعم از انسانی شامل معلم، والدین، دوستان و غیرانسانی شامل وبگاه و صفحه‌های مطمئن و قابل استناد را بشناسد. پیدا کردن اطلاعات به‌روز و مناسب در میان حجم انبوه اطلاعات

بسیار مهم است.

۴. مهارت کنار گذاشتن اضافه‌بارهای اطلاعاتی زائد و بی‌مصرف: امروزه دانش‌آموزان به دلیل ناتوانی در تشخیص اطلاعات از دانش، وقت زیادی را صرف یادگیری و به‌خاطر سپاری اطلاعات بی‌فایده می‌کنند. شناخت مارک‌ها و علائم تجاری، اسامی چهره‌ها و افراد معروف، نشان‌های ضدفرهنگی، اسامی شخصیت‌های انیمیشن در کارتونها و کتاب‌ها از موارد مشاهده‌شده در دانش‌آموزان هستند که به اتلاف وقت و انرژی در آن‌ها منجر می‌شوند و در صورت تأثیرگذاری، تداخل‌های یادگیری و آسیب‌های درسی و روانی متعددی را به همراه می‌آورند.

۵. جنبه‌های ارزشمند فرهنگی ایرانی - اسلامی و مهارت استفاده از آن‌ها: شناخت ارزش‌های دینی، مذهبی و ملی از معیارهای مهم در انتخاب، قضاوت و نحوه ارزیابی تولیدات رسانه‌ای است. شناخت این معیار به ساحت تربیت دینی، ملی و ساحت

قضای مستقلاً داشته باشد. به این ترتیب سواد رسانه‌ای قبل از هر چیز، بر شیوه‌های خردمندانه بهره‌وری از رسانه‌ها دلالت دارد؛ و در لایه‌ای عمیق‌تر عبارت است از مهارت تفکر انتقادی درباره منبعی که از آن اطلاعات دریافت می‌کنیم» (ارجمندی، ۱۳۸۴: ۹-۴).

هدف آموزش سواد رسانه‌ای

هدف آموزش سواد رسانه‌ای این است که دانش‌آموز در برخورد با هر رسانه جدید، ابتدا کمی فکر کند و با اندکی تأمل، در حیطه اطلاعات اندک خود، آن را بسنجد. در حقیقت هدف سواد رسانه‌ای، ارتقای خودرهبری از طریق فرایندهای استدلال، تحلیل، مفاهمه و مهارت‌های ابراز وجود است. این مهارت‌ها به دانش‌آموز کمک می‌کنند به فردی آگاه، با ظرفیت و دارای قدرت انتخاب تبدیل شود و تنها مصرف‌کننده نباشد. دانش‌آموز در این فرایند به مشارکت‌کننده‌ای آزاد تبدیل می‌شود، و نه منفعل، ساکت و مطیع. هدف عملی این آموزش آن است که فرد به دنبال برنامه‌های باکیفیت در محدوده نیازهای خودش باشد و نسبت به فرم (قالب) و محتوای هر نوع اطلاعاتی، حالت انتقادی و خودشکوفای داشته باشد. سواد رسانه‌ای به دانش‌آموز یاد می‌دهد بداند چگونه آنچه رسانه‌ها عرضه می‌کنند می‌تواند جنبه‌های متفاوت یک واقعیت را بازتاب دهد و حتی با روش‌هایی واقعیت‌ها را تحریف کند. بنابراین، مخاطب اصلی آموزش سواد رسانه‌ای اساساً کودکان و نوجوانان هستند. در واقع دانش و تجربه کمتر این گروه، و نیاز شدید آن‌ها به یادگیری از یک طرف، و لزوم آموزش رسمی در چارچوب کتاب‌های درسی از

طرف دیگر، نیاز به یادگیری این مهارت‌ها را برای آن‌ها دوچندان می‌کند. آموزش سواد رسانه‌ای تا آنجا مهم است که برخی از صاحب‌نظران این حوزه به جای اصطلاح سواد رسانه‌ای از اصطلاح آموزش رسانه‌ای استفاده می‌کنند (شکرخواه، ۱۳۸۵).

جنبه آموزشی سواد رسانه‌ای

جنبه آموزشی سواد رسانه‌ای این است که مهارت‌های عملی این سواد رسانه را در یک طرح درسی بگنجانیم. به بیان دیگر سواد رسانه‌ای یک موضوع کلی است که برای آموزش آن به دانش‌آموزان، به‌خصوص تفکیک آن به مهارت‌های عملی قابل اجرا، باید حوزه‌ها و زاویه‌های گوناگون آن را بشناسیم. این حوزه‌ها و زاویه‌ها عبارت‌اند از:

۱. مهارت مخاطب‌شناسی: در این مهارت دانش‌آموز یاد می‌گیرد نسبت به رسانه دغدغه‌مند باشد و در رسانه به سراغ منابع و موضوعاتی برود که مشکلی از مشکلات خودش، گروه هم‌سالان،

هنری و زیباشناختی مرتبط است. دانش‌آموز باید این ارزش‌ها را بشناسد و به آن‌ها احترام بگذارد. این شناخت و احترام باید به‌طور عملی در انتخاب اطلاعات، نوع رسانه و ارزیابی و قضاوت اثر یا فراورده رسانه‌ای به‌کار گرفته شود.

۶. مهارت یادگیری تفکر انتقادی: از مهم‌ترین جنبه‌های آموزشی سواد رسانه‌ای، مهارت تفکر انتقادی در دانش‌آموزان است. تفکر انتقادی عبارت است از تصمیم‌گیری عاقلانه مبنی بر اینکه چه کاری انجام دهیم یا چه باوری داشته باشیم. در واقع تفکر انتقادی یک فرایند نظام‌مند ذهنی مربوط به مفهوم‌آفرینی، کاربرد، تحلیل، ترکیب، ارزیابی فعالیت‌ها و ماهرانه اطلاعات جمع‌آوری‌شده یا تولیدشده از طریق مشاهده، تجربه، تأمل، استدلال یا ارتباط

بعضی از این توجه‌ها آگاهانه و برخی غیرآگاهانه‌اند. برای مثال در یک فیلم عواملی مثل نورپردازی، تدوین، ترکیب رنگ‌ها، زبان بدن و نشانه‌ها ممکن است مورد توجه قرار بگیرند. فن‌های توجه آگاهانه می‌توانند بر نوع مفاهیمی که از پیام‌ها به‌دست می‌آید، حیاتی و تأثیرگذار باشند. شناخت قواعد، نحوه چیدمان و زبان استعاری رسانه‌ها، نه تنها از آسیب‌پذیری دانش‌آموزان می‌کاهد، بلکه ممکن است میزان لذت آن‌ها از رسانه‌ها را افزایش دهد. البته لازم است خاطرنشان شود که آموزش‌های مهارت سواد رسانه‌ای به این هفت عامل محدود نیست و مسلماً جنبه‌های وسیع‌تری را دربرمی‌گیرد. منتها نویسنده سعی کرده با روش استقرایی این هفت مهارت را از تعریف‌های متفاوت مربوط به سواد رسانه‌ای برداشت کند و روی این مهارت‌ها تحقیق کند (طاهریان، ۱۳۸۷).

به‌عنوان راهنمایی برای باور و عمل است. در تفکر انتقادی پنج پرسش اساسی مطرح می‌شود:

۱. چرا یک پیام فرستاده می‌شود؟
۲. جهت جذب مخاطب چه فن‌های خلاقانه‌ای باید به‌کار رود؟
۳. افراد گوناگون چگونه پیام‌ها را متفاوت از یکدیگر می‌فهمند؟
۴. چه ارزش‌ها، دیدگاه‌ها یا شیوه‌هایی از زندگی در پیام نشان داده شده است؟
۵. چه ارزش‌ها، دیدگاه‌ها یا شیوه‌هایی از زندگی در یک پیام رسانه‌ای از قلم افتاده یا نشان داده نشده است؟ (بصیریان جهرمی، ۱۳۸۵).

۷. مهارت توجه انتخابی و آگاهانه: اینکه در بررسی اطلاعات، چه مواردی را مورد توجه قرار دهید از مهم‌ترین پرسش‌ها در بحث سواد رسانه‌ای است. افراد گوناگون براساس عوامل متفاوت از جمله عوامل شخصیتی، مباحث گوناگونی را مد توجه قرار می‌دهند.

کلاس انشا؛ فرصت مغتنمی برای آموزش مهارت‌های سواد رسانه‌ای

هر فعالیتی در راستای آموزش سواد رسانه‌ای به دانش‌آموزان، حیطه‌های آموزشی هفت‌گانه مذکور را دربرمی‌گیرد. این آموزش‌ها می‌توانند در قالب کتاب‌های درسی، به‌طور رسمی، کلاس‌های کارگاهی، سخنرانی، قصه‌گویی، کارگاه‌های تحلیل داستان یا جلسه‌های مشاوره، بحث گروهی و... به دانش‌آموزان منتقل شوند و چه بهتر که این مهارت‌ها به‌خصوص برای کودکان و نوجوانان به‌طور غیرمستقیم و در قالب فعالیت‌های گروهی ارائه شوند.

به‌نظر نویسنده، درس انشا و نگارش فرصت مناسب و زمینه مغتنمی برای انتقال این مهارت‌ها به‌خصوص برای دانش‌آموزان پایه پنجم به بالاست. چون در این سنین تفکر انتزاعی در حال شکل‌گیری است و آموزش تفکر انتقادی به‌عنوان یکی از ارکان اصلی در آموزش سواد رسانه‌ای قابل آموزش است. برای پرورش هر کدام از این حیطه‌های

رویدادهای اصلی را شناسایی کند.

آموزش مهارت‌های منبع‌یابی: یکی از مهارت‌های مقدماتی قبل از آغاز به نوشتن مهارت منبع‌یابی است که قبلاً توضیح داده شد. این موضوع از آنجا که دانش‌آموز توانایی پیدا کردن منابع مهم و کاربردی را ندارد گاهی به‌طور مستقیم و با دخالت معلم یا اولیا انجام می‌شود. ولی در هر حال اهمیت این مطلب کاملاً باید برای وی تبیین و بر آن تأکید شود.

تقویت مهارت کنار گذاشتن اضافه‌بارهای اطلاعاتی: در نگارش بندها، به‌خصوص نگارش درس آزاد در کتاب نگارش، دانش‌آموز باید بداند موضوع اصلی کدام است و موضوعات فرعی که به تبع موضوع اصلی و با هدف‌های گوناگون می‌آیند، کدام‌ها هستند. تمرین‌های خلاصه‌نویسی می‌تواند در آموزش این مهارت بسیار تأثیرگذار باشند. در خلاصه‌نویسی، دانش‌آموز روی پیام اصلی و خط سیر داستان توجه و تمرکز دارد و زائده‌ها و موارد فرعی را از متن خارج می‌کند. همچنین، در نوشتن جدول عناصر داستان، شخصیت‌های اصلی داستان را از شخصیت‌های فرعی و رویدادهای مهم را از رویدادهای جانبی جدا می‌کند و در یک تمرین عملی می‌آموزد در محیط پیرامون خود و به‌خصوص در بمباران اطلاعاتی رسانه‌ها و در زندگی روزمره هم باید این کار را انجام دهد و از حاشیه‌ها بپرهیزد.

آموزش ارزش‌های فرهنگ ایرانی - اسلامی و مهارت کاربرد آن‌ها: این مهارت را باید در حوزه مهارت‌های شناختی دانش‌آموز قرار داد. ارزش‌ها و شناخت آن‌ها در این مهارت نقش اصلی را ایفا می‌کنند. اینکه دانش‌آموز بداند در ارزیابی هر موضوع به یک شاخص یا به عبارت ساده‌تر به یک ترازو نیاز دارد خیلی مهم است. این ترازو همان ارزش‌های ملی و دینی است که اولی به پشتوانه تاریخ و تمدن چند هزار ساله ایرانی و دومی به پشتوانه فرهنگ غنی و الهی اسلام ساخته شده است و هر دو هم بر پایه بنیان‌های اصیل عقلی و انسانی است. این ارزش‌ها باید به‌عنوان یک صافی (فیلتر) درونی برای او عمل کند بدین گونه که هرگونه اطلاعاتی ابتدا باید درون این صافی بیاید و تنها در صورت مغایر نبودن با آن می‌تواند مورد توجه قرار بگیرد. البته درونی کردن این ارزش‌ها و به تبع آن عمق هویت ملی مذهبی و باور به ارزشمندی آن یک‌شبه ایجاد نمی‌شود و به گذر زمان و مهارت‌های خاص نیاز دارد، ولی همیشه باید سرلوحه هرگونه ارزیابی باشد و همیشه اهمیت آن معلم گوشزد شود. آشنایی با شخصیت‌های پرافتخار ملی مذهبی، خواندن و نوشتن زندگی‌نامه آن‌ها، استفاده از متن‌های ارزشمند مانند بوستان و گلستان و شاهنامه و... برجسته‌سازی آداب و فرهنگ اصیل تمدنی و دینی در قالب داستان‌نویسی، نمایش‌نامه، شعر و... می‌تواند در آموزش ارزش‌ها و مهارت‌های کاربرد آن‌ها بسیار مؤثر باشد. برای نمونه معلم می‌تواند متنی از رسوم غربی مانند گلوبازی اسپانیایی را در کلاس بخواند و از دانش‌آموزان بخواهد در قالب یک بند یا

هفت‌گانه به‌راحتی می‌توان فعالیت‌های آموزشی و مهارت‌محور را در حوزه درس انشا و نگارش طراحی و برنامه‌ریزی کرد. درس انشا بستر مناسب و مرتبطی با این مهارت‌ها را فراهم می‌کند. نگارنده، با توجه به تجربه چندساله خود در آموزش این درس، راهکارهایی را، مربوط به فعالیت‌های کلاس انشا، برای تقویت مهارت‌های هفت‌گانه حوزه سواد رسانه‌ای پیشنهاد می‌کند.

تمرین‌های عملی در کلاس انشا

تقویت مهارت مخاطب‌شناسی: شناخت مخاطب از مقدمه‌های اساسی در نوشتن هر متن است. تا ندانیم با چه کسی صحبت می‌کنیم و نوشته ما را چه کسی می‌خواند، نمی‌توانیم متن خوبی بنویسیم. نوشتن، ابزار ارتباط و انتقال دانسته‌ها به دیگران است و تا این دیگران شناخته نشوند، نمی‌توان زبان و محتوای مناسب را انتخاب کرد. عنصر مخاطب‌شناسی در سه مورد در انشانویسی بسیار مؤثر است: یکی در انتخاب موضوع داستان، دیگری زبان نوشتاری و سوم محتوای نوشتن. در انتخاب موضوع انشا باید از دانش‌آموز بخواهیم به این موضوع فکر کند که مخاطب او چه کسی است و چه کسی قرار است انشای او را بخواند. همچنین دغدغه‌ها و نیازهای مخاطب او کدام است و کدام موضوع می‌تواند مشکل او را برطرف کند. همچنین، انتخاب زبان و لحن نوشتاری و خوانداری مناسب و تمرین‌های مربوط به آن در توجه مخاطب‌شناسی بسیار مؤثر است. مثلاً می‌توان به او گفت درباره اهمیت مسواک زدن دو انشا بنویسد: یکی برای کودکان ۴ ساله و دیگری برای نوجوان ۱۳ ساله. می‌توان از او خواست داستان بازرگان و طوطی را یک‌بار برای مخاطب کودک و بار دیگر برای بزرگسال بازنویسی کند و بعد یک دور آن را بخواند و دو لحن متفاوت را به کار برد.

تقویت مهارت رژیم مصرف رسانه‌ای: همان‌طور که قبلاً گفته شد، در این مهارت در حوزه سواد رسانه‌ای، دانش‌آموز باید یاد بگیرد چه نیازهایی دارد و برای ارضای این نیازها از چه رسانه‌هایی باید استفاده کند و چه میزان وقت و انرژی برای دریافت اطلاعات نیاز دارد. این تمرین در انتخاب منبع اطلاعاتی قابل آموزش است. اینکه دانش‌آموز بداند ابتدا موضوع مناسبی در محدوده سن، جنس، وقت و دانش خود انتخاب کرده و قبل از نوشتن باید در مورد منبع مناسب و تخصصی تحقیق کند تا وقت او هدر نرود، وبگاه‌های اختصاصی را شناسایی کند و از انسان‌های متخصص در مورد موضوعی که می‌خواهد درباره آن بنویسد پرس‌وجو کند بسیار مهم است. آموزش مهارت انواع روش‌های خواندن، دیدن و شنیدن در آموزش رژیم مصرف رسانه‌ای می‌تواند از تمرین‌های عملی مهم باشد. برای مثال، وقتی با متن جدیدی روبه‌رو می‌شود، ابتدا به یک ارزیابی کلی نیاز دارد تا بدون صرف وقت برای خواندن کامل آن، بفهمد که متن به درد او می‌خورد یا نه؟ بنابراین، به مهارت تندخوانی یا صامت‌خوانی برای صرفه‌جویی در وقت نیاز دارد. می‌توان متنی داستانی یا علمی در اختیار دانش‌آموزان قرار داد و از آن‌ها خواست در کوتاه‌ترین زمان ممکن عناصر متن، شامل مکان، زمان، شخصیت‌های اصلی و

متن انشایی بنویسند کدامیک از بخش‌های آن با ارزش‌های ایرانی اسلامی ما مغایرت دارد و به چه دلایلی از نظر ما مردود و یک سنت اخلاقی ناپسند است.

آموزش تفکر انتقادی: آموزش تفکر انتقادی یکی از مهم‌ترین مهارت‌های عملی است که کلاس انشا بستری بسیار مناسب برای آموزش این مهارت است. دامنه عملی این مهارت در درس انشا تا آنجاست که به مقاله‌ای جداگانه نیاز دارد و جنبه‌های بسیار متنوعی را دربرمی‌گیرد که ما به جهت رعایت اختصار، تنها به عنوان‌ها و سرفصل‌های آن بسنده می‌کنیم. این مهارت در سه مرحله قابل آموزش است: قبل از نوشتن و در هنگام انتخاب موضوع، در حین نوشتن متن و بعد از آن در هنگام تجزیه و تحلیل متن نوشته‌شده. در این مقاله تنها به مرحله سوم آن، یعنی در هنگام تجزیه و تحلیل متن، پرداخته می‌شود. یکی از مرحله‌های مهم در کلاس انشا، تجزیه و تحلیل متن دانش‌آموزان یا متن‌های درسی کتاب توسط خود دانش‌آموزان و در نهایت آموزگار یا دبیر است. بعد از خواندن هر متنی می‌توان این سؤال‌ها را از دانش‌آموزان پرسید: بچه‌ها فکر می‌کنید چه کسی با چه خصوصیات و عقایدی این متن را نوشته؟ چه تکنیک‌های خلاقانه‌ای برای جذب مخاطب به کار برده است؟ مخاطب او چه کسانی‌اند و هر کدام از آن‌ها چه برداشتهایی از متن دارند؟ چگونه مخاطبان مختلف ممکن است پیام‌ها را متفاوت از یکدیگر بفهمند؟ اصلاً نویسنده چرا این موضوع را انتخاب کرده و دلیل انتخاب او چه مواردی می‌تواند باشد؟ ارزش‌های حاکم بر متن چیست؟ ارزش‌های دینی کدام است؟ ارزش‌های اخلاقی کدام هستند؟ اگر شما به جای قهرمان یا شخصیت اصلی داستان بودید، چه می‌کردید؟ اگر به جای شخصیت فرعی بودید، آیا می‌توانستید روند و روال داستان را تغییر دهید؟ چگونه؟ (هم‌ذات‌پنداری). اگر می‌خواستید یک شخصیت اصلی را وارد داستان کنید تا روال داستان یا پایان آن تغییر کند، چگونه عمل می‌کردید؟ کدام بخش از داستان را بیشتر یا کمتر دوست داشتید؟ چرا؟ اگر بخواهید داستان را به نمایش تبدیل کنید چگونه صحنه‌پردازی می‌کنید؟ از چه موسیقی متناسب با فضای نمایشی استفاده می‌کنید؟ لحن زاویه دید روایی را چگونه انتخاب می‌کنید؟ در عمل هم آموزگار می‌تواند دانش‌آموزان بخواهد شعری درباره متن بنویسند یا آن را خلاصه‌نویسی کنند یا در جلسه بعد نمایش آن را تمرین یا به صورت نمایش عروسکی اجرا کنند. همه این سؤال‌ها و فعالیت‌ها می‌تواند در آموزش مهارت تفکر انتقادی راهگشا باشد.

مهارت‌های عملی توجه انتخابی و آگاهانه: این مهارت با روش گوناگون در کلاس انشا قابل آموزش است. توصیف از سبک‌های نگارشی مهم در این زمینه است. توصیف کمک می‌کند دانش‌آموز، با دقت و آگاهانه، همه جزئیات و خصوصیات اشیا و محیط پیرامون را بررسی کند. خصوصیات فردی هر پدیده و ارتباطش با پدیده‌های اطراف، ترکیب اطلاعات متفاوت و تبدیل آن‌ها به تصویر، فعال کردن حواس، تفکر، تخیل و حافظه در نوشتن یک

متن، شناسایی شباهت‌ها و تفاوت‌های دو متن، از فن‌های تقویت این مهارت هستند (فرخ‌مهر، ۱۳۹۳). برای مثال، آموزگار دو ترجمه متفاوت از یک متن را در کلاس بخواند و از دانش‌آموزان بخواهد شباهت‌ها و تفاوت‌های دو متن را بگویند یا بنویسند.

نتیجه‌گیری

در فضای متنوع و پرمخاطره رسانه‌ای امروزه، دانش‌آموز با انبوهی از اطلاعات جدید روبه‌روست که خود می‌تواند به نوعی تهدید باشد. اما او می‌تواند به جای رسانه‌گریزی و انفعال در برابر انبوه اطلاعات تازه، با آموزش سواد رسانه‌ای قدرت انتخابگری خود را افزایش دهد و به جای تأثیرپذیری صرف، به موجودی فعال، مبتکر و نقش‌آفرین تبدیل شود. او باید بداند، یک رسانه می‌تواند جنبه‌های متفاوت از یک واقعیت را بازتاب دهد و در برابر این تحریف واقعیت مهارت کشف واقعیت و انتخابگری آگاهانه را کسب کند. آموزش رسانه‌ای در قالب مهارت‌های متفاوتی به دانش‌آموز قابل انتقال است که از جمله می‌توان به مهارت‌های مخاطب‌شناسی، رژیم مصرف رسانه‌ای، منبع‌شناسی، تفکر انتقادی، توجه انتخابی و آگاهانه و مهارت کاربرد ارزش‌های ایرانی - اسلامی اشاره کرد. کلاس انشا و نگارش فرصت عملی و بستر مناسبی برای آموزش این مهارت‌ها به‌طور غیرمستقیم است. آموزگار در کلاس انشا با آموزش مهارت‌های شناختی و عملی متفاوت می‌تواند با روش‌های ساده در قالب فعالیت‌های کلاسی این مهارت‌ها را به دانش‌آموزان انتقال دهد. مهارت‌های عملی در هر یک از حوزه‌های مهارت‌های هفت‌گانه سواد رسانه‌ای در کلاس درس قابل اجراست که نویسنده تلاش می‌کند با استفاده از تجربه خود در این درس، برخی از فعالیت‌ها را بیان کند. البته این فعالیت‌ها محدود و وسیعی دارند و بنا به شرایط کلاس و ابتکار معلم و دانش‌آموز می‌تواند متنوع‌تر با دامنه‌ای وسیع‌تر باشد.

منابع

۱. ارجمندی، غلامرضا (۱۳۸۴). **سواد رسانه‌ای**. رشد آموزش علوم اجتماعی. شماره ۲۷.
۲. بصیریان جهرمی، حسین (۱۳۸۵). **درآمدی به سواد رسانه‌ای و تفکر انتقادی**. شماره ۶۸.
۳. پاتر، جیمز (۱۳۸۵). ترجمه لیدا کاووسی. **تعریف سواد رسانه‌ای**. رسانه شماره ۶۸.
۴. طاهریان، مریم (۱۳۸۷). **سواد رسانه‌ای**. آموزش رسانه‌ای کودکان و نوجوانان. پژوهشنامه رسانه. شماره ۲۲.
۵. فرخ‌مهر، حسین (۱۳۹۳). **انشای ششم**. نشر نوشته. اصفهان.